

РІВНІ ВЗАЄМОДІЇ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ І САМООСВІТИ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Ця стаття присвячена визначенню самоосвіти як невід'ємної частини системи безперервної освіти, а також їх взаємозв'язку між собою як двох педагогічних та суспільних явищ. Висвітлюються етапи та рівні здійснення самоосвіти, розкривається й аналізується зміст кожного з них. Особлива увага приділена питанням забезпечення безперервної освіти шляхом самоосвіти після закінчення навчального закладу та на робочому місці.

Ключові слова: самоосвіта, безперервна освіта, етапи та рівні здійснення самоосвіти, професійна самоосвіта.

Эта статья посвящена определению самообразования как неотъемлемой части системы непрерывного образования, а также их взаимосвязи между собой как двух педагогических и социальных явлений. Освещаются этапы и уровни осуществления самообразования, раскрывается и анализируется содержание каждого из них. Особое внимание уделено вопросам обеспечения непрерывности образования путем самообразования после окончания учебного заведения и на рабочем месте.

Ключевые слова: самообразование, непрерывное образование, этапы и уровни осуществления самообразования, профессиональное самообразование.

This article is sanctified to determination of self-education as inalienable part of the life-long education system, and also their intercommunication as two pedagogical and social phenomena. The stages and levels of self-education realization are illuminated, maintenance of each opens up and analyses. The special attention is paid to the questions of life-long education providing by a self-education after completion of educational establishment and at the workplace.

Keywords: self-education, life-long education, stages and levels of self-education realization, professional self-education.

Актуальність проблеми. Реформування всіх сфер життєдіяльності, яке відбувається зараз в Україні, ставить перед освітою нові завдання та вимоги. Особливість модернізації освітнього простору нашої держави полягає у тому, що нові вимоги диктуються не тільки стрімким розвитком суспільства, але й тим, що Україна зараз переживає період трансформації. Отже система освіти повинна не тільки сама змінитися, але й вчасно, а краще на випередження, відгукнутися на запити інших галузей суспільного життя, де потрібні ті чи інші фахівці.

В сучасних умовах швидкісного розвитку довгострокове планування в освіті є невиправданим. Кожного дня з'являються нові види професійної діяльності, отже інституалізована освіта з її формалізованістю, просто не встигає за ним. Також, постійне розширення інформаційного поля та швидке застарівання знань виводять на перший план не результати навчання, а навчання як процес та компетентність постійно навчатися. Такий підхід зумовлений концепцією безперервної освіти (освіти впродовж життя), яка передбачає постійне незупинне навчання людини навіть, а можна сказати тим більш, після закінчення навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що безперервна освіта є предметом уваги багатьох вчених останні декілька десятиріч. Останні роки досліджували питання безперервної освіти та самоосвіти такі вчені в наступних контекстах. Так, у своїх роботах Пінчук Є.А. вивчав генезу та особливості концепції безперервної освіти, здійснював її філософський аналіз. Питання професійної самоосвіти для різних категорій службовців розробляють Н. Калашник, Т. Левченко, І. Шпекторенко та інші, зокрема для педагогів Г. Ключарев, К. Пахомова, О. Кофанова, О. Чернуха, система безперервної освіти як необхідна умова економічного розвитку освітлена в праці Н.Верхоглядова та інших, післядипломна безперервна освіта вивчається С. Вершловским, Дж. Фолей, Ю. Кулюткіним, Е. Тонконовою та іншими. Тобто це питання не оминуте увагою науковців, з іншого боку

більшість з них детально розглядає питання наступності в безперервній освіті спираючись на інституалізовану освіту (через систему навчальних закладів). Питання забезпечення безперервної освіти поза навчальними закладами ще потребує теоретичних та методичних досліджень, як і питання забезпечення професійної безперервної освіти на робочому місці шляхом самоосвіти.

Формулювання цілей статті. Метою статті визначення взаємозв'язку безперервної освіти та самоосвіти поза навчальними закладами в контексті професійної діяльності. З огляду на мету ми поставили такі завдання: визначити безперервну освіту та самоосвіту як дві педагогічні та соціальні категорії, що інтегруються одна в іншу, окреслити та проаналізувати етапи та рівні здійснення самоосвіти в контексті безперервної освіти; розкрити забезпечення безперервної освіти шляхом самоосвіти після закінчення навчального закладу та на робочому місці.

Виклад основного матеріалу. Питанням безперервної освіти приділено багато наукових досліджень. Це явище розглядається під різними кутами зору та існує безліч його визначень. Ми б хотіли звернути увагу не на суто педагогічні визначення, а на тлумачення цього поняття як явища суспільства, яке відіграє значну роль в його розвитку та становленні. Отже, освітня система розуміється як системоформуюча підсистема національної системи освіти, наділена специфічними функціями; впорядкована, структурна, самоорганізована цілісність історично зумовлених і взаємопов'язаних поглядів, переконань, ідеалів, національних традицій та практикуючих дій, об'єднаних спільними мотивами, задачами і цілями, спрямованими на навчання й виховання людини задля досягнення нею певного рівня освіченості як ступеня становлення особистості. Деякі науковці наголошують, що освіченість є не лише ступенем становлення особистості, а й розкриттям (освітленням) її духовних, інтелектуальних, творчих можливостей у контексті культурного надбання людства і загальнолюдських цінностей [1]. Виходячи з цього визначення в контексті суспільного розвитку, можна безперервну освіту характеризувати як постійний процес засвоєння суспільного досвіду під впливом різних факторів.

Тож безперервна освіта – це освіта протягом усього життя. Підкреслюючи різні аспекти безперервної освіти науковці говорять про «рекурентну освіту» (recurrent education), тобто таку, що повторюється час від часу. Якщо підкреслюється відносна незалежність освіти дорослих від структур формальної освіти, кажуть про «освіту поза школою» (out-of-school education) та «неформальну освіту» (non-formal education) тощо. Узагальнюючи можна сказати, що безперервна освіта – це процес, який складається з базової й подальшої освіти, що передбачає на другому етапі послідовне чергування навчальної діяльності в системі спеціально створених освітніх закладів з професійною діяльністю та самоосвітою [4]. Отже, самоосвіта є невід'ємним елементом безперервної освіти.

Поняття безперервності можна розуміти, як якийсь процес або властивість об'єкта, що характеризується відсутністю проміжків у його протіканні, переході від одного якісного стану в інший, на протипагу дискретності. Таким чином, поняття безперервності покликане підсилити значущість поняття освіти та самоосвіти, додати йому особливу доцільність, неவிпадковість, усвідомленість. Основний шлях одержання знань – це навчання й самонавчання, тобто цілеспрямована діяльність зовні, переосмислення навколишньої дійсності й свого місця в ній, і всередині – самозбагачення, самопізнання, саморозвиток.

В суспільстві безперервна освіта здійснюється на декількох рівнях: індивідуума, освітніх систем, національної системи освіти й соціуму в цілому [4; 8]. На індивідуальному рівні форми безперервної освіти безпосередньо залежать від віку особистості. Так у молодшому та підлітковому віці провідною формою буде інституалізоване/формальне навчання, пізніше безперервна освіта здійснюється здебільшого через самоосвіту.

Безперервна освіта, так само як і самоосвіта, на індивідуальному рівні здійснюється в рамках соціалізації, адаптації й інтелектуальної самосвідомості людини, тобто:

- відбувається послідовне засвоєння певної системи цінностей, норм, знань під цілеспрямованим впливом виховних і навчальних впливів і стихійних, спонтанних процесів, що впливають на формування особистості;

- відбувається поступове формування оптимального алгоритму пізнавальної діяльності індивіда, пристосування внутрішніх потенційних здатностей і мотивів до зовнішніх потреб особистості, змикання теоретичного знання з досвідом його практичного застосування;

- відбувається становлення менталітету індивіда, тобто формується напрям думок, сукупність розумових навичок, способів оперування інформацією, духовних установок особистості, а також усвідомлене використання власних можливостей до генерування нової порції знання на основі змикання внутрішнього інформаційного поля індивіда з інформаційним полем співтовариства.

Можна підсумувати, що на індивідуальному рівні безперервна освіта та самоосвіта тісно перетинаються, а у більш старшому віці самоосвіта стає основною формою як безперервної освіти, так і соціальної і професійної адаптації, соціалізації тощо.

На рівні освітньої системи безперервна освіта здійснюється шляхом відтворення, зміни й розвитку закономірностей, теорії й методології виховання й навчання людини, самовиховання та самоосвіти тощо. Тобто самоосвіта грає ключову роль в системі безперервної освіти на рівні вже освітньої системи. І тут вона здійснюється на таких етапах.

Першим етапом (фаза освіти) безперервної освіти є здобуття загальної та першої вищої освіти. Остання може здобуватися за очною формою, вечірньою, заочною або заочно-дистанційною формою. Перелічені форми зумовлюють широке застосування самоосвіти.

Другим етапом є перша фаза безперервного навчання саме як удосконалення попередньо набутої освіти (першої вищої). Найчастіше, це перепідготовка або підвищення кваліфікації. Вони виступають як структурний елемент системи безперервної освіти, здатний у короткий термін надати найважливіші базові знання з освітньої галузі, з функціональної та галузевої складових роботи. Також, на нашу думку, до цього етапу можна віднести і професійну адаптацію та соціалізацію шляхом самоосвіти. В цьому випадку самоосвіта буде не плановою чи систематичною, а ситуативною (тобто виходити з потреб конкретної ситуації). В такому випадку самоосвіта буде заповнювати прогалини знань допущені в формальній освіті.

Система підвищення кваліфікації в Україні включає такі напрями:

- за професійними програмами підвищення кваліфікації;
- за програмами тематичних постійно діючих семінарів;
- за програмами тематичних короткотермінових семінарів[3, с. 89].

Будь яке удосконалення набутої освіти потребує підвищення рівня кваліфікації за рахунок самоосвіти.

Третім етапом (фаза освіти) є здобуття другої вищої освіти і одночасно освітньо-кваліфікаційного рівня. Цей процес також може відбуватися у формі очного, вечірнього, заочного або заочно-дистанційного навчання і самоосвіти тощо. Зазначимо, що третій етап є не обов'язковим, людина може потребувати чи ні здобуття вищого за наявний освітньо-кваліфікаційного рівня чи освіти іншої спеціалізації. Тоді коли безперервна самоосвіта, в такому вигляді, як вона здійснюється на другому етапі, може бути різною за інтенсивністю, але відбуватиметься обов'язково.

На рівні національної системи освіти безперервна освіта здійснюється шляхом відтворення, зміни й розвитку освітніх інститутів і характеру взаємозв'язків між ними, а також, об'єднання індивідуальних та колективних зусиль окремих суб'єктів освітньої діяльності у вирішенні проблем педагогічної керованості, самоорганізації, саморозвитку, самовдосконалення в сучасних (швидкості обігу інформації, її постійне збільшення, постійна зміна та зростання вимог суспільства до характеру освітніх послуг тощо). У такому контексті структура безперервної освіти буде включати наступні компоненти:

- відтворення, зміну й розвиток освіти як державно-суспільного інституту з урахуванням конкретно-історичних вимог, сконцентрованих у сукупності соціально-економічних, політичних, морально-правових і культурних потреб суспільства в освічених і розвинених людях;

- відтворення, зміна й розвиток відповідної інфраструктури, що здатна задовольнити потреби суспільства в культурній духовно-розвинутій людині, якісному фахівцеві й освітньому процесі, що відповідає вимогам функціональності, керованості й адаптивності;

- відтворення, зміна й розвиток освітньої системи, що сприяє індивідуально-особистісному саморухові слухача, розкриттю здібностей, дарувань, талантів, інтересів, формуванню особливих психологічних якостей, що допомагають усунути в індивідуальних свідомості й уміннях, що закріпилися, кліше й стереотипи звичного мислення й сформуванню індивідуальний алгоритм пізнання [6].

Наступний рівень реалізації безперервної освіти та самоосвіти є рівень соціуму, який містить такі етапи:

- відтворення інтелектуального потенціалу народу;
- забезпечення можливостей для саморозвитку людини;
- підготовка молоді кадрів до інтеграції в суспільство;
- професійна адаптація фахівця в умовах трансформації суспільного устрою та формування його професійної мобільності і конкурентоспроможності.
- соціалізація в різних сферах, в тому числі і суспільній, патріотичній, громадській і т. п. [6].

Система безперервної освіти та самоосвіти не може існувати поза практики традиційної системи освіти, у той час як остання у сучасному вигляді, не відповідає потребам сьогодення й може навіть гальмувати розвиток потенційних можливостей людини. Тому ми можемо говорити про необхідність реформування освіти, що полягає в переході до системи безперервної освіти, яка включає в себе традиційну систему освіти як фундамент й використовує її досвід, але переносить акцент на постійні зміни та оновлення знань людини не важливо в системі інституалізованої освіти або ні. Наголошуємо, що сучасні мови розвитку суспільства провокують переміщення акцентів з інституалізованої освіти на самоосвіту. Отже взаємодія безперервної освіти та самоосвіти служить:

- на рівні людини – формування індивідуальної дослідницької ментальності;
- на рівні освітніх систем – формування методів і способів моделювання й мотивування дослідницьких навичок й умінь в усіх суб'єктів освіти;
- на рівні національної системи освіти – формування розвинутої інфраструктури для успішного розвитку й саморозвитку необхідних компетентностей;
- на рівні соціуму в цілому – формування системи безперервної освіти як основної соціальної цінності й засобу актуалізації соціальних й індивідуальних потреб і можливостей через дослідницьку діяльність.

Висновок. Підсумовуючи викладене в статті зазначимо, що в сучасних умовах безперервна освіта неможлива без самоосвіти. Остання виступає її компонентом, основною формою, а також є окремим явищем, що впливає на розвиток особистості різних професійних груп та суспільства в цілому. Самоосвіта, як феномен, що впливає на розвиток соціуму являє собою самостійну системоутворюючу індивідуально-особистісну діяльність людини, яка спрямована на задоволення потреб її ідентифікації, соціалізації, самореалізації і самовдосконалення для досягнення життєвих цілей і є одним з основних освітніх елементів. До *перспективних напрямів наукових досліджень* можна віднести вивчення форм самоосвіти і контексті можливостей, які надають освіті інноваційні технології, розробку методологічного та методичного підґрунтя для створення інфраструктури для самоосвіти, створення механізму визнання результатів самоосвіти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтодюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. – Інститут вищої освіти АПН України. – Київ, 2002. – 20 с.
2. Олійник В. В. Дистанційне навчання в післядипломній педагогічній освіті: організаційно-педагогічний аспект: Навч. посібник. – К.: ЦППО, 2001. – 148 с.
3. Маслов В. И. Теория и методика организации непрерывного повышения квалификации руководителей школ: Учеб. пособие. – К.: МНО УССР, 1990. – 259 с.
4. Попова Н. П. Формирование учений самоорганизации учителя в педагогической деятельности в процессе повышения квалификации: Автореферат дис. ... к-та пед. наук: 13.00.01. – Новгородский гос. ун-т. – Новгород, 1999. – 16 с.
5. Післядипломна педагогічна освіта України: сучасність і перспективи розвитку: Наук.-метод. посібник. За заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. – К.: Міленіум, 2005. – 230 с.

6. http://pidruchniki.ws/15510518/kulturologiya/stanovlennya_osvitnoyi_sistemi_ukrayini

7. http://dl.sumdu.edu.ua/e-pub/ped/_white/ukr/t10/ib.html

Рецензент: к. пед. н., доц. Калашник Н. С.